

SZELE ÁRON – TÓFALVI ZSELYKE

A NEMZETTEST FORMÁLÁSA

ÁLLAMPOLGÁRSÁG ÉS SZAVAZATI JOG ROMÁNIÁBAN

Az állampolgárság kérdése és a politika, szerényen fogalmazva is, kiemelkedő szerepet játszik Romániában. A pusztán polgári tudatosság határain átnyúló kötelékek kapcsolják össze őket. A politika materiális és ideológiai szempontból egyaránt formálta az állampolgárságot úgy, hogy saját magára reflektáló eszközzé tegye. Az állampolgári közösség formálása egyaránt jogi és diskurzív jellegű volt, az eredmény pedig egy rendkívül hatékony – a politikai hatalmat különböző helyzetekben alátámasztani kész – eszköz.

A 2009. évi román elnökválasztások, amikor a román diaszpóra tagjai és az újonnan honosított román állampolgárok másodszorra is hatalomra segítettek Traian Băsescu elnököt, erőteljesen bebizonyították ennek az eszköznek az erejét, hatékonyságát. Jelen tanulmány célja bemutatni és elemezni, hogy az elmúlt években hogyan formálódott a román állampolgárság – hogyan vált jogi státusból átpolitizált üggyé –, továbbá felvázolni ennek a folyamatnak a lehetséges jogi és ideológiai következményeit.

Ahogy említettük, a román állampolgárság formálódásának fő mozgatórugója a politika. Az állampolgársággal kapcsolatos döntések, változtatások szigorúan felülről irányítottak; a döntéshozók mellőzték az állampolgárok előzetes megkérdezését. Ez az első jellemző, amire fontos felhívni a figyelmet, hiszen ez jól mutatja, hogyan is képzelik el Románia fő politikai szereplői a változások és a politikai mobilizáció folyamatát. Sokat elmond a választók figyelembevételéről az a tetszőleges jelleg, ahogy az állampolgárok státuszát biztosító törvényt módosították – azok is mellékszereplők lettek, akik ennek az intézkedésnek a következtében jogi státuszhoz jutottak. Következésképpen elmondható, hogy az újonnan honosított tömegekre, az „új” románokra (legalábbis, ami a politikai szempontot illeti), kizárólag mint politikai mobilizációra kész csoportokra tekintettek. Ezt az égbekiáltó egyenlőtleniséget hivatott ellensúlyozni az intézkedések ideológiai alátámasztása.

Rogers Brubaker elméleti modellje alapján¹ a politikai szereplők az alábbi három fő kategóriába sorolhatók: a proaktív nemzetállamok, a nemzeti kisebbségek és az őket befogadó államok. Annak érdekében, hogy Brubaker hármas felosztását jelen esettanulmányra is alkalmazni tudjuk, egy további alkategóriát szükséges létrehozni: meg kell különböztetni a külföldön zárt egységben, de a román államhatárral szomszédságban élő etnikai kisebbsé-

geket, valamint a külföldön nagy számban, diaszpórában élő románokat, akiknek kevés közvetlen kapcsolatuk van Romániával. Az első kategóriába sorolható a Moldovában élő román kisebbség (mivel az intézkedések egy része kimondottan rájuk irányult), a másodikba pedig a Nyugat-Európában (főleg Spanyolországban, Olaszországban és Franciaországban) élő román diaszpóra.

A szavazásra jogosultság – túl az állampolgárságon

Elemzésünk az alábbi két fő törvényre tér ki: az 1991. évi – 2009-ben módosított – állampolgársági törvényre,² valamint a 2004. évi 373. számú, ugyanabban az évben módosított választójogi törvényre.³ Először megvizsgáljuk a választójogi törvény rendelkezéseit, mivel ezek egyszerűbben összefoglalhatók.

A 2004. évi 373. számú – a romániai parlamenti- és elnökválasztások módjára és szabályozására vonatkozó (Adrian Năstase miniszterelnöksége és Ion Iliescu elnöksége alatt elfogadott) – törvény⁴ számos érdekes rendelkezést tartalmazott a voksolásra jogosultak köre, illetve a szavazás lebonyolítása kapcsán. Módosította a korábbi törvényeket, lehetővé téve, hogy ez a jogi intézkedés támogassa a megváltozott társadalmi spektrumot (*lásd* a kivándorló románok növekvő száma). A legfontosabb rendelkezés arra vonatkozott, hogy a külföldön élő románok, a megfelelő azonosító iratok segítségével, jóval könnyebben szavazhassanak, mint korábban (2. szakasz, 17. bekezdés). A román nagykövetségek és konzulátusok feladata volt ezeknek a szavazatoknak az adminisztratív kezelése, a választások lebonyolítása (1. szakasz, 13. bekezdés, 4. rész).

A külföldön román útlevelemmel voksolóknak külön választási körzeteket hoztak létre. Ezáltal lehetővé vált a 2008. évi választások idejére az egy névre szóló (ügynevezett uninominális) szavazati rendszer bevezetése, aminek következtében meglehetősen könnyű volt a külföldön élő románok számára választási körzeteket létrehozni. Megbízottakat és szenátorokat (tanácsnokokat) választottak a Spanyolországban, Olaszországban, Franciaországban, sőt még az Amerikai Egyesült Államokban is felállított választói testületekbe.

Egyetlen rendelkezés vonatkozott a választási csalás megakadályozására – az egyén felelősségteljes nyilatkozatának az intézménye, amelyben a szavazásra jogosult személy nyilatkozott, hogy egy bizonyos választási körzethez tartozik külföldön, nem pedig a romániai állandó lakhelyéhez tartozó választási körzethez. Az ilyen választási rendszernek tehát az a jogi következménye, hogy számol azzal, hogy *de facto* és *de iure* Romániának jelentős számú választópolgára nem belföldi illetékességű. Csak Olaszországban és Spanyolországban körülbelül 2-2,5 millióra becsülik a román állampolgár-

sággal rendelkezők számát.⁵ Jogi szemszögből, különösen az Európai Unió perspektívájából nézve, ez egy zavaros státusznak tekinthető. Van egy uniós tagállam, meglehetősen jelentős számú olyan állampolgárral, akik, bár nem feltétlenül az Unió területén élnek, képviselői olyan speciális meghatalmazással, mint az afganisztáni vagy dél-afrikai választási körzetek képviselői az Európai Parlamentbe delegálva szavazhatnak és szavaznak is az uniós választásokon.⁶

Ugyanakkor fontos megjegyezni azt, hogy az EU területén tevékenykedő helyi román politikusok száma kevés és meglehetősen széttagolt. A román diaszpóra erősen széttagolt jellegéből eredően nincsen a román diaszpóra jogait és érdekeit képviselő, azt összefogó egyetlen politikai vagy társadalmi szervezet. Ennek ellenére létezik néhány – a külföldön élő románok érdekvédelmét ellátni hivatott – politikai szervezet. Közülük a legjelentősebbek a Spanyolországban és Olaszországban megtalálható PIRUM (Románok Ibériai Pártja),⁷ illetve a PIR (Román Identitás Pártja).⁸ Létezik még egy Románok Európai Mozgalma⁹ nevű szervezet, amelyet a spanyolországi PIRUM csoport támogat anyagilag, és amelynek a vezetői azonosak a PIRUM-éival. Ezeknek a pártoknak, politikai mozgalmaknak a fő jellemzője az elenyészően alacsony (becslések szerint pár száz alatti) taglétszám, az áttekinthetőség hiánya, és nagyon csekély konkrét tevékenység a figyelem-felhívás és a románok szavazásra buzdításán kívül. Másik jellegzetességük a hazai román politikának való alárendeltségük, fizikai, ideológiai és politikai közbeszéd szintjén egyaránt. A PIRUM alapító ünnepi beszédén például a pártvezetőséggel és tagokkal együtt részt vett a Noii Golani elnöke (kis ultranacionalista csoport Romániában), valamint a Romániai Bessaráb Diákok Egyesületének az elnöke is.¹⁰ Ez a jelenlét jól érzékelhető az ünnepi beszédekben, valamint a párt alapszabályában, amelynek egyik fő pontja Moldova Romániával való egyesülése.¹¹ Ennek a pártnak a kinyilatkoztatásaiban és más csoportok nyilatkozataiban is a fő politikai pontok a romániai másolatának tűnnek: például a diaszpórának a korábbi titkosszolgálatok – 1989 előtt a diaszpóra kulturális és egyéb tevékenységéről jelentéseket készítő – kémjeitől való megtisztítása. Erre utal Alexandru Petrescunak, az egyik spanyolországi román közösségi vezetőnek Traian Băsescu elnökhöz írt levele is,¹² amiben azt kéri, hogy tárják fel az előző rendszerek alatt Spanyolországban tevékenykedő román papok, újságírók, nagykövetségek és konzulátusok munkatársainak titkosszolgálati múltját. (Ezt a felfogást a romániai közbeszédéből vették át, hisz ott a hivatalos zsargon része a múlt bűneinek kivizsgálása.)

Ugyanakkor a fő romániai politikai pártok, a Szociáldemokrata Párt (PSD), a kormányon lévő Demokrata-liberális Párt (PD-L) és a Nemzeti Liberális Párt (PNL) mindegyike létrehozott kimondottan a diaszpórát mobilizálандó szervezetet.¹³ Jelentős a képviselőik, sok a tevékenységük, a hazai

politikai szcéna normáinak megfelelően számos kampányt szánnak vagy a helyi ügyeknek, vagy a hazai ügyek hangoztatásának.¹⁴ Ebből a helyzetből következik, hogy az anyaország befolyással rendelkezik a diaszpóra politikai és kulturális ügyei felett (a Román Kulturális Intézet szintén aktív külföldön, és rendelkezik irodákkal a sok román befogadó uniós országok fővárosai-ban¹⁵).

A képlet elég egyszerű: hazai politikai szereplők létrehozzák a közösségi központokat és felveszik a vezető szerepet, átruházva politikai feladataik egy részét a „képzeletbeli országhoz” tartozni akarókra. Viszont ebben nem jelennek meg a diaszpóra, a határon túli románság politikai érdekei, szociális törekvései – legalábbis politikai szinten.

Az állampolgárság szabályozása

Az EU kisebbségpolitikai ajánlásait figyelembe véve a román állampolgárság törvényi szabályozására vonatkozó második jogi intézkedés a legszembetűnőbb elemzésünk kronológiájában. Románia az 1991. évi 21. számú törvényben¹⁶ szabályozza az állampolgárság megszerzését. Ez a törvény szigorúan a *ius sanguini*¹⁷ alapján biztosítja az állampolgárságot: az állampolgárság születéskor megszerezhető, azzal a feltétellel, ha legalább az egyik szülő román állampolgár, vagy ha román állampolgárok fogadnak örökbe egy gyereket, vagy ha korábbi állampolgárok visszatelepülnek Romániába. Tanulmányunk szempontjából pedig egyik nagyon fontos elem az, hogy a román állampolgárság felvehető kérésre – ez leginkább a Romániában született, vagy már egy ideje ott élő külföldiek honosítására vonatkozik. Mielőtt elemeznénk ennek a törvénynek a további módosításait, két fontos jellemzőjét kell számításba vennünk. Elsősorban a *ius sanguini* elv megvalósulását, ami azt jelenti, hogy – feltételezve, hogy román állampolgárok nagy számban külföldre, a kettős állampolgárságot nem törvényen kívül helyező országokba emigrálnak (mint az EU-s országok nagy része) – Romániának olyan nagyszámú, választójoggal rendelkező (*lásd* fent) állampolgára lehet, akik ezt a státuszt a külföldön élő románok jövőbeni generációinak továbbadják. Ez a helyzet tehát a végtelenségig fenntartható, és kizárólag a demográfia és identitáspolitika bizonytalan törvényszerűségei befolyásolják.

A második fontos jellemzője az állampolgárság odaítélésének az egyéni alapon honosítást kérvényezettekre vonatkozik, akik eleget tesznek annak az előfeltételnek, hogy huzamosabb ideje (5 év) rendelkeznek Románia területén lakóhellyel. Ehhez kapcsolódóan fontos megemlíteni azt a 2001-ben és 2003-ban folytatott vitát, amit Magyarország azon kezdeményezése indított el, amely a határon túl élő magyar kisebbségek állampolgársági kiterjesztésére vonatkozott. A vitában a román hatóságok egy, a nemzetiséget szigorú-

an állami dimenzióba helyező pozíció mellett foglaltak állást, vagyis hogy a román állampolgársággal rendelkezők a román nemzet tagjai.¹⁸ Ezt az állásfoglalást az 1980-as évektől kezdve következetesen előnyben részesítették, amikor az erdélyi magyar kisebbségről szóló román–magyar viták újraéledtek. A nemzetiséget politikai nemzetként meghatározó frankofón definícióval (Hans Kohn tipológiáját követve¹⁹) szemben helyezkedett el Magyarország arra irányuló kísérlete, hogy saját nemzetiségét etnikai-kulturális alapon hozza létre.

Ezt a hagyományos állásfoglalást forgatta fel a román 1991. évi törvény 2009. évi módosítása. A 2009. április 15-i kormányrendelet²⁰ az állampolgárság megszerzésének könnyített mechanizmusát teszi lehetővé. Az állampolgárságra való jogosultságot a korábban román állampolgársággal rendelkezők másod- és harmadfokú leszármazottaira is kiterjesztették. A mérlegelés időtartamát maximum 5 hónapra csökkentették, és eltörölték azt a rendelkezést, miszerint csak az kérelmezheti a román állampolgárságot, aki Románia területén legalább 5 éve állandó lakóhellyel rendelkezik. Becslések szerint²¹ 2009 áprilisától 2011 februárjáig a román állam kizárólag Moldova Köztársaságból több mint 60 ezer állampolgárt szerzett, a kettős állampolgárságot 2000-ben legalizáló jogszabálynak köszönhetőn. Ez a szám egyre csak nő: a román Országos Állampolgársági Ügynökség – amelynek kifejezett célja a moldovai románok állampolgárságának könnyített megszerzése – havonta legalább 10 ezer kérelmet bírál el.

Romániában ugyanakkor meglehetősen szótlanul fogadták a magyar állampolgárság határon túli magyarokra vonatkozó kiterjesztését, ami 2011 januárjától hatályos. Ez a fogadtatás részben a két állam között az elmúlt években jellemző jó diplomáciai és politikai kapcsolatoknak köszönhető, valamint annak, hogy jogi-koncepcionális szemszögből nézve, jelenleg mindkét ország a nemzetiség etnikai-kulturális alapú definícióját alkalmazza az állampolgárság megszerzését előíró törvényekbe beépítve.

A román fordulat okai

A román állampolgársági törvény utóbbi években történő módosításainak és annak jogi következményeinek bemutatása után fontos kiemelni azokat a konkrét okokat, amelyek előidézték a kisebbségi és állampolgársági politika radikális átalakulását, majd felvázolni ezek ideológiai alátámasztottságát.

A kettős állampolgárság az 1990-es évek eleje óta jelen van Kelet-Európában, az érintett nemzeti kisebbségek államok közötti kapcsolatait lehetővé tevő politika eszközeként. Romániában is jelentős történelmi háttérre van az ilyen jellegű kérdéseket övező politikai vitáknak. Az 1990-es éveket a románok kollektív történelmi emlékezetében problémaként megjelenő

„moldovai kérdés” lezárását érintő politikai nyugtalanság jellemezte. 1993-ban például a moldovai kérdés kezelését befolyásolta az Ilie Ilaşcu-csoport Transznisztria szeparatista köztársaságban kifejtett Románia melletti agitációja, a csoport későbbi letartóztatása és a szeparatista köztársaság televíziós show-jelleget öltött bírósági eljárása.²² Ilaşcut Románia mártírként üdvözölték – halálra ítélték, de végül nem hajtották végre az ítéletet. Az ő esete jó példa arra, hogyan változtak a dolgok Romániában: Ilaşcu a romániai ultranacionalista Nagy-Románia Párt tagja lett 2000-ben, és még ugyanabban az évben román állampolgárságot kapott. Azok a politikai pártok, amelyeknek érdekében állt Ilaşcu hírnevének politikai céljaikra való felhasználása, úgy tüntették fel őt, mint aki ideálisan jeleníti meg azokat a moldovaiakat, akik a román nemzettesttel való újraegyesítésre törekednek.

A moldovai-román kapcsolatok az 1990-es évek elejét követő időszakban langyos átmeneti státusból 2009 áprilisára válságossá váltak. Amikor Kisinyovban erőteljes demokrácia melletti tüntetések kezdődtek – sok esetben hangsúlyos romániai tartalommal –, a román állam reflexszerűen azonnal reagálni akart valamilyen módon. Míg a román közvélemény semlegesén követte a Kisinyovban zajló eseményeket, a politika valamilyen reakció szükségét érezte: ez az igény öltött testet a korábban már említett, az állampolgársági törvényt módosító kormányrendeletben is. Ezt az intézkedést úgy indokolták, mint az „elveszett állampolgárság” visszaállításának, az elveszett részek nemzettestbe való újraintegrálásának a lehetőségét. A kormány által előterjesztett és Traian Băsescu köztársasági elnök által aláírt kormányrendeletre²³ a Képviselőházban 209-en igennel szavaztak, 1 ellenezte, ketten tartózkodott, a Szenátus pedig 85 igennel és hét nemmel hagyta jóvá. A román alkotmány 115. pontjának 3. és 5. bekezdései ugyanis előírják, hogy a törvénymódosító kormányrendeleteket parlamenti vitára és szavazásra kell bocsátani.²⁴ Az így módosított törvényt – a megszokott (az alkotmány 77. pontjának első bekezdése szerinti) procedúrát követve – pedig a köztársasági elnöknek kell jóváhagynia.

Az elemzett intézkedést a kormányzó többség és az ellenzék képviselőinek lázas vitája kísérte. A vita tárgyát azonban nem a törvény ellenzése vagy támogatása képezte, hanem az, hogy ki vetette fel elsőként, hogy az állampolgársági törvényt a külföldön élő román nemzetiségűekre is kiterjesszék.²⁵ Vitáztak ugyanakkor a törvény procedurális helyességéről.²⁶

Az alulról induló kezdeményezés hiánya és a magasabb szinten való politikai cselekvési vágy között húzódó ellentét érdekes, különösen annak tekintetében, hogy a román elnöki tisztségre való jelölés bejelentése egybeesett a kisinyovi eseményekkel. Mindkét esetben a kormányrendelet jelentős mérföldkő: a kettős állampolgárság már nemcsak a román külpolitika eszköze, hanem a belpolitikai napirend egyik eleme is. A politikusok felismerték az állampolgárságra vonatkozó rendelet lehetséges szavazatszerző és politikai

hatalomteremtő erejét, és ennek megfelelően cselekedtek a napi politikai vitákban is. Ezt a felismerést tovább erősítette a moldovai és nyugati diaszpórában élő románok mint szavazó egyének befolyása. Ennek háttérében a mindennapos román politikai realitás felületes ismerete (legalábbis a Romániában élő románokhoz képest), a politikai integráció, illetve a moldovai és diaszpórában élő románok mobilizációra irányuló törekvése, valamint az őshonos románokétól eltérő szavazási modellje állt. Ezek a csoportok sokkal erőteljesebben képviseltették magukat a választásokon honfitársaikkal szemben. Mindegyik politikai párt jelentős időt szentelt a külföldön – főleg a moldovaiak körében – történő lobbizásra. Băsescu elnök ennek a mozgalomnak az élén járt, feltűnt Spanyolországban, Olaszországban és számos moldovai diák- és egyéb társadalmi rendezvényen. Gyakran hangoztatta a román nemzet etnikai-kulturális alapú koncepcióját és kijelentette, hogy „Besszarábia, te Románia vagy, jogosult az állampolgárságra”.²⁷

Az államelnök-választások eredményei bebizonyították a diaszpóra és a moldovai románok körében folytatott kampány stratégiájának eredményét, mivel a végeredményt is befolyásolta a külhoni románok szavazata. A hivatalos statisztikák azt mutatták ki, hogy e legutóbbi választási ciklusban a külföldön élő román állampolgárok rekordszámában vettek részt. Az eredmények szerint az első fordulóban Băsescu külföldön ötször annyi szavazatot kapott az ellenjelöltekkel szemben (Crin Antonescu és Mircea Geoană), sőt Moldovában 90,95 százalékkal nyert.²⁸ A külhoni román szavazati részvétel még így is alacsony volt, azonban egy szoros helyzetben – az utóbbi két román elnökválasztás ilyen volt – ez győzelmet eredményezett, főleg, hogy a külföldi román választók blokkban szavaztak.

Összességében elmondható, hogy a román állampolgársági törvény módosítása és a választási törvények ezt követő harmonizációja során a jogalkotó elsősorban politikai választási célokat, nem pedig nemzetpolitikai kérdéseket tartott szem előtt. Ma még tisztázatlan a kérdés, hogy az ilyen irányú jogszabályváltozások okoznak-e további anomáliákat, és járhatnak-e további törvényi változással – ez utóbbi természetesen nagyban függ a következő időszak politikai törekvéseitől.

Jegyzetek

¹ BRUBAKER, Rogers: *Nationalism Reframed. Nationhood and the National Question in the New Europe*, Cambridge University Press, 1996.

² L. <<http://www.roembus.org/english/services/legea-cetateniei-romane.htm>> (letöltve: 2010. 02. 22.)

³ L. <<http://www.bec2004.ro/920-09.pdf>> (letöltve: 2010. 02. 10.)

⁴ L. <<http://www.bec2004.ro/941-14.pdf>> (letöltve: 2010. 02. 10.)

- ⁵ L. <http://no1.hu/kulfold/20110129-a_filologus_kovet_gyujt> (letöltve 2011. 02. 20.); <http://www.euractiv.ro/uniunea-europeana/articles|displayArticle/articleID_19009/Cei-mai-multi-imigranti-romani-sunt-in-Spania-Italia-si-Ungaria.html> (letöltve: 2011. 02. 20.)
- ⁶ L. <http://www.becparlamentare2008.ro/coleguni/romani_strainatate.pdf> (letöltve 2011. 02. 20.)
- ⁷ L. <<http://partidulromanilordinspania.blogspot.com/>> (letöltve: 2011. 02. 10.)
- ⁸ L. <<http://www.romanialibera.ro/actualitate/eveniment/partid-al-romanilor-si-in-italia-condus-de-un-avocat-italian-26821.html>> (letöltve: 2011. 02. 10.)
- ⁹ L. <<http://www.hotnews.ro/stiri-diaspora-6370521-luat-nastere-miscarea-romanilor-din-europa-unirea-diasporei-revenirea-tara-cheia-iesirii-din-conul-umbra-comunist.htm>> (letöltve: 2011. 02. 11.)
- ¹⁰ L. <<http://partidulromanilordinspania.blogspot.com/p/istoric.html>> (letöltve: 2011. 02. 10.)
- ¹¹ L. <<http://partidulromanilordinspania.blogspot.com/p/statut.html>> (letöltve: 2011. 02. 10.)
- ¹² L. <<http://www.spaniaromaneasca.com/stiri/asociatii-romanesti-din-spania-cer-lui-traian-basescu-deconspirarea-politiei-politice-din-diaspora.html>> (letöltve: 2011. 02. 22.)
- ¹³ L. <<http://www.plddiaspora.com/>>, <<http://www.psddiaspora.ro/>>, <<http://pnldiaspora.wordpress.com/>> (letöltve: 2011. 02. 10.)
- ¹⁴ L. <<http://www.plddiaspora.com/Arhiva.html>> (letöltve 2011. 02. 10.), <http://www.psddiaspora.ro/?page_id=9> (letöltve 2011. 02. 10.)
- ¹⁵ L. <<http://www.icr.ro/dgicrs/>> (letöltve 2011. 02. 21.)
- ¹⁶ L. <<http://www.roembus.org/english/services/legea-cetateniei-romane.htm>> (letöltve 2011. 02. 20)
- ¹⁷ IORDACHI, Constantin: Politics of citizenship in post-communist Romania: Legal traditions, restitution of nationality and multiple memberships, in: BAUBÖCK, Rainer – PERCHINIG, Bernhard – SIEVERS, Wiebke (ed.): *Citizenship Policies in the New Europe*, 2nd enlarged and updated edition, forthcoming, Amsterdam University Press, Amsterdam, August 2009, 7. p.
- ¹⁸ IORDACHI, Constantin: Dual Citizenship and Policies toward Kin-Minorities in East-Central Europe: A Comparison between Hungary, Romania and the Republic of Moldova, in: KÁNTOR Zoltán – MAJTÉNYI Balázs – IEDA, Osamu – VÍZI Balázs – HALÁSZ Iván (ed.): *The Hungarian Status Law: Nation Building and/or Minority Protection*, Slavic Research Center Hokkaido University, Sapporo, 2004, 265–266 p.
- ¹⁹ KOHN, Hans: *Nationalism. Its meaning and tradition*, Princeton (NJ), 1965, 29–31. p.
- ²⁰ L. <http://www.dreptonline.ro/legislatie/oug_modificarea_completarea_legii_cetateniei_romane_36_2009.php> (letöltve 2011. 02. 10.)
- ²¹ L. <http://www.cotidianul.ro/121120-Moldovenii_de_pestes_Prut_rasplatiti_cu_cetatenie_romana_la_minut> (letöltve 2011. 02. 10.)
- ²² IORDACHI: *i.m.*, 250–251. p.

- ²³ L. <<http://www.ziare.com/basescu/presedinte/presedintele-basescu-a-promulgat-legea-cetateniei-947856>> (letöltve 2011. 02. 10.)
- ²⁴ L. <http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?den=act2_1&par1=3> (letöltve 2011. 02. 10.)
- ²⁵ L. <http://old.cotidianul.ro/bataie_pe_legea_cetateniei_romane-103046.html> (letöltve 2011. 02. 10.), <http://www.realitatea.net/c-diaconescu-cetatenii-moldoveni-isi-recapata-cetatenia-romana-nu-o-dobandesc-acum_524076.html> (letöltve 2011. 02. 10.), L. <<http://www.ziare.com/politica/stiri-politice/paternitatea-legii-cetateniei-disputata-intre-guvern-si-parlamentari-728390>> (letöltve 2011. 02. 10.), L. <<http://www.libertatea.ro/stire/geoana-vrea-ca-moldovenii-sa-primeasca-rapid-cetatenia-romana-237361.html>> (letöltve 2011. 02. 10.)
- ²⁶ L. <<http://www.ziare.com/geoana/psd/psd-vrea-dezbatere-in-parlament-pentru-acordarea-cetateniei-romane-moldovenilor-725839>> (letöltve 2011. 02. 10.)
- ²⁷ L. <http://www.youtube.com/watch?v=IFpPV9YMFdI&feature=player_embedded> (letöltve 2011. 02. 10.)
- ²⁸ L. <<http://www.ziare.com/alegeri/alegeri-prezidentiale-2009/turul-doi-al-prezidentialelor-organizat-pentru-romanii-din-strainatate-in-92-de-tari-967536>> (letöltve 2011. 02. 10.)